

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ПРИМИРЕННЯ СТОРІН ПІД ЧАС ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

У науковій статті визначено особливості застосування процедури примирення сторін під час провадження у справі в суді першої інстанції.

Установлено, що провадження у справі в суді першої інстанції – це перша стадія цивільного процесу, яка складається з таких підстадій: відкриття провадження у справі; підготовче провадження; урегулювання спору за участю судді; розгляд справи по суті.

Надано юридичну характеристику підстадіям провадження у справі в суді першої інстанції. Визначено, що відкриття провадження у справі є сукупністю процесуальних дій суду й учасників справи щодо вирішення питання про наявність визначених законом підстав для постановлення ухвали про відкриття провадження у справі. З'ясовано, що завданнями підготовчого провадження є остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог і складу учасників судового процесу, а також з'ясування можливості урегулювання спору до розгляду справи по суті. Урегулювання спору за участю судді визначено як сукупність процесуальних дій суду й учасників справи, що спрямовані на врегулювання спору в межах особливої процедури, регламентованої цивільним процесуальним законодавством. Розгляд справи по суті є завершальною підстадією цивільного процесу, яка опосередковуються сукупністю процесуальних дій суду щодо дослідження доказів та ухвалення судового рішення.

Зроблено висновок, що на різних стадіях цивільного процесу примирення сторін має здійснюватися у визначеній законом процесуальній формі, зокрема на стадії провадження у справі в суді першої інстанції: під час відкриття провадження – у формі відмови позивача від позову або відкликання позовної заяви (подання заяви про залишення заяви без розгляду); під час підготовчого провадження – у формі відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем, подання заяви про залишення позову без розгляду й укладення між сторонами мирової угоди; під час розгляду врегулювання спору за участю судді – у формі укладення мирової угоди, відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем, а також подання заяви про залишення позовної заяви без розгляду; під час розгляду справи по суті – у формі мирової угоди, відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем, а також подання заяви про залишення позовної заяви без розгляду.

Ключові слова: примирення сторін, провадження у справі в суді першої інстанції, відкриття провадження у справі, підготовче провадження, урегулювання спору за участю судді, розгляд справи по суті.

The scientific article identifies the features of the application of the procedure of conciliation of the parties during the proceedings in the court of first instance.

It is established that the proceedings in the case of the court of first instance are the first stage of the civil proceedings, which consists of the following substages: opening of proceedings in the case; preparatory proceedings; settlement of a dispute with the participation of a judge; consideration of the case on the merits.

The legal characteristics of the grounds of the proceedings in the court of first instance are given. It is determined that the opening of proceedings in the case is a set of procedural actions of the court and the parties to the case to resolve the issue of the existence of statutory grounds for the decision to open proceedings. It is established that the

tasks of the preparatory proceedings are the final determination of the subject of the dispute and the nature of the disputed legal relationship, claims and the composition of the participants in the trial, as well as clarifying the possibility of resolving the dispute before the case on the merits. Dispute settlement with the participation of a judge is defined as a set of procedural actions of the court and the parties to the case, aimed at resolving the dispute within a special procedure regulated by civil procedural law. Consideration of the case is essentially the final stage of the civil process, which is mediated by a set of procedural actions of the court to examine the evidence and make a court decision.

It is concluded that at various stages of the civil process conciliation of the parties should be carried out in the statutory procedural form, in particular at the stage of proceedings in the court of first instance: at the opening of proceedings – in the form of waiver or withdrawal on leaving the application without consideration); during the preparatory proceedings - in the form of the plaintiff's waiver of the claim, recognition of the claim by the defendant, filing an application to leave the claim without consideration and concluding an amicable agreement between the parties; during the consideration of the settlement of a dispute with the participation of a judge – in the form of concluding an amicable agreement, the plaintiff's waiver of the claim, recognition of the claim by the defendant, as well as filing an application to leave the claim without consideration; during the consideration of the case on the merits - in the form of an amicable agreement, the plaintiff's waiver of the claim, recognition of the claim by the defendant, as well as filing an application to leave the statement of claim without consideration.

Key words: *conciliation of the parties, proceedings in the case of the court of first instance, opening of proceedings, preparatory proceedings, settlement of the dispute with the participation of a judge, consideration of the case on the merits.*

Вступ. Кожна цивільна справа послідовно проходить визначені в законі етапи. Розгляд цивільної справи обов'язково відбувається в певній послідовності – за стадіями цивільного судочинства. Як зазначається в юридичній літературі, стадія цивільного судочинства – це сукупність процесуальних дій, що вчинюються під час провадження в цивільній справі та об'єднуються найближчою процесуальною метою [1, с. 59].

Автори виділяють різну кількість стадій цивільного судочинства, але найчастіше називаються такі: відкриття провадження у справі; провадження у справі до судового розгляду; судовий розгляд; апеляційне провадження; касаційне провадження; провадження у зв'язку з нововиявленими або виключними обставинами; виконавче провадження.

Варто зазначити, що проблеми та сучасний стан інституту примирення сторін у судовому процесі в Україні не були предметом спеціальної наукової розвідки. Деякі аспекти інституту примирення сторін досліджувалися вченими лише в контексті цивільного процесуального статусу зазначених учасників цивільної справи. Відповідні дослідження проводили такі науковці, як О.В. Гетьманцев («Громадяни як сторони у цивільному процесі України» (Київ, 1997 р.)), С.С. Бичкова («Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження» (Київ, 2011 р.)), І.О. Журба «Сторони в цивільному процесі» (Київ, 2015 р.). Водночас проблеми застосування процедури примирення сторін на різних стадіях цивільного процесу так і залишилися поза увагою наукової громадськості.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей застосування процедури примирення сторін під час провадження у справі в суді першої інстанції.

Результати дослідження. Провадження у справі в суді першої інстанції – це перша стадія цивільного процесу, яка складається з таких підстадій: відкриття провадження у справі; підготовче провадження; урегулювання спору за участю судді; розгляд справи по суті.

Відкриття провадження у справі є сукупністю процесуальних дій суду й учасників справи щодо вирішення питання про наявність визначених законом підстав для постановлення ухвали про відкриття провадження у справі.

Аналіз правових норм, які регламентують стадію відкриття провадження у справі (ст. ст. 184–188 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України) [2] дає змогу дійти висновку, що на цій стадії примирення сторін є можливим тільки у двох процесуальних формах – відмови позивача від позову або відкликання позовної заяви (подання заяви про залишення заяви без розгляду).

Відмова позивача від позову на стадії відкриття провадження у справі здійснюється шляхом подання заяви про врегулювання спору. Водночас відкликання позовної заяви здійснюється шляхом подання заяви про відкликання позовної заяви, а залишення заяви без розгляду – шляхом подання заяви про залишення заяви без розгляду. І в першому, і в другому випадку суд постановляє ухвалу про повернення позовної заяви.

Відповідно до ч. 6 ст. 185 ЦПК України, ухвалу про повернення позовної заяви може бути оскаржено. Копія позовної заяви залишається в суді. У разі скасування ухвали про повернення позовної заяви та направлення справи для продовження розгляду суд не має права повторно повертати позовну заяву. Повернення позовної заяви не перешкоджає повторному зверненню із заявою до суду, якщо перестануть існувати обставини, що стали підставою для повернення заяви (ч. 7 ст. 185 ЦПК України).

Тотожність правових наслідків подання заяви про врегулювання спору та заяви про відкликання позовної заяви логічно призводить до виникнення питання про відмінність зазначених форм примирення сторін на стадії відкриття провадження у справі.

Уважаємо, що в зазначеному контексті відмінність полягає в підставах примирення: у разі подання позивачем заяви про врегулювання спору підставою примирення є врегулювання спору між потенційними сторонами у справі (при цьому таке врегулювання має відбуватися на підставі матеріально-правового договору, наприклад, договору про реструктуризацію боргу тощо, а не мирової угоди, яка може бути укладена тільки між сторонами справи, тобто виключно після відкриття провадження). Разом із тим у разі подання заяви про відкликання позовної заяви підставою для примирення, незалежно від мотивів, є відмова позивача від захисту своїх прав, свобод чи інтересів. При цьому відкликання позовної заяви варто відрізнити від іншої форми примирення сторін – відмови від позову. Якщо в першому випадку особа не позбавляється права повторно звернутися до суду з метою захисту своїх прав, свобод чи інтересів, то в другому – суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі, що унеможливило повторне звернення до суду з приводу спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав. Водночас наявність ухвали про закриття провадження у зв'язку з прийняттям відмови позивача від позову не позбавляє відповідача в цій справі права на звернення до суду за вирішенням цього спору.

Наступною підстадією провадження у справі в суді першої інстанції є підготовче провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 189 ЦПК України, завданнями підготовчого провадження є остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог і складу учасників судового процесу; з'ясування заперечень проти позовних вимог; визначення обставин справи, які підлягають встановленню, і збирання відповідних доказів; вирішення відводів; визначення порядку розгляду справи; учинення інших дій з метою забезпечення правильного, своєчасного й безперешкодного розгляду справи по суті.

У контексті примирення сторін підготовче провадження має фундаментальне значення, адже примирення сторін є одним із головних завдань цього етапу. Процесуальною формою підготовчого провадження є підготовче засідання. Дата й час підготовчого засідання призначаються суддею з урахуванням обставин справи та необхідності вчинення відповідних процесуальних дій. Підготовче засідання має бути розпочате не пізніше ніж через тридцять днів з дня відкриття провадження у справі.

Зокрема, відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 197 ЦПК України, у підготовчому засіданні суд з'ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду, передати справу на розгляд третейського суду або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді. Крім того, як визначено в ч. 1 ст. 206 ЦПК України, позивач може відмовитися від позову, а відповідач – визнати позов на будь-якій стадії провадження у справі, тобто під час підготовчого засідання в тому числі.

Отже, під час підготовчого провадження примирення сторін у цивільному процесі може відбуватися в таких процесуальних формах: відмова позивача від позову, визнання позову відповідачем, подання заяви про залишення позову без розгляду й укладення між сторонами мирової угоди.

Третьою підстадією провадження у справі в суді першої інстанції є врегулювання спору за участю судді.

За загальним правилом, урегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. При цьому проведення врегулювання спору за участю судді не допускається, якщо у справу вступила третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору (ст. 201 ЦПК України).

Про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, якою водночас зупиняє провадження у справі. У разі недосягнення сторонами мирного врегулювання спору за наслідками проведення врегулювання спору повторне проведення врегулювання спору за участю судді не допускається.

Аналіз відповідних положень цивільного процесуального законодавства України дає підстави стверджувати, що процедура врегулювання спору за участю судді характеризується такими особливостями процесуальної форми:

1) проведення врегулювання спору за участю судді здійснюється у формі спільних і (або) закритих нарад. Сторони мають право брати участь у таких нарадах у режимі відеоконференції в порядку, визначеному ЦПК України. Спільні наради проводяться за участю всіх сторін, їхніх представників і судді. Закриті наради проводяться за ініціативою судді з кожною зі сторін окремо;

2) суддя спрямовує проведення врегулювання спору за участю судді для досягнення сторонами врегулювання спору. З урахуванням конкретних обставин проведення наради суддя може оголосити перерву в межах строку проведення врегулювання;

3) на початку проведення першої спільної наради з врегулювання спору суддя роз'яснює сторонам мету, порядок проведення врегулювання спору за участю судді, права й обов'язки сторін;

4) під час проведення спільних нарад суддя з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування по категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору. Суддя може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору;

5) під час закритих нарад суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати стороні та (або) її представнику можливі шляхи мирного врегулювання спору;

6) під час проведення врегулювання спору суддя не має права надавати сторонам юридичні поради й рекомендації, надавати оцінку доказів у справі;

7) інформація, отримана будь-якою зі сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною. Під час проведення врегулювання спору за участю судді протокол наради не ведеться та не здійснюється фіксування технічними засобами;

8) за необхідності до участі в нарадах залучається перекладач. Перекладач попереджається про конфіденційний характер інформації, отриманої під час проведення врегулювання спору за участю судді;

9) під час врегулювання спору за участю судді забороняється використовувати портативні аудіотехнічні пристрої, а також здійснювати фото- й кінозйомку, відео-, звукозапис.

Відповідно до ст. 204 ЦПК України, врегулювання спору за участю судді припиняється: 1) у разі подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді; 2) у разі закінчення строку врегулювання спору за участю судді; 3) за ініціативою судді в разі затягування врегулювання спору будь-якою зі сторін; 4) у разі укладення сторонами мирової угоди та звернення до суду із заявою про її затвердження, або звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду, або в разі відмови позивача від позову чи визнання позову відповідачем.

Отже, на підставі провадження врегулювання спору за участю судді примирення сторін може відбуватися в таких процесуальних формах: укладення мирової угоди, відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем, а також подання заяви про залишення позовної заяви без розгляду.

Про припинення врегулювання спору за участю судді постановляється ухвала, яка оскарженню не підлягає. Водночас суддя вирішує питання про поновлення провадження у справі.

Про припинення врегулювання спору за участю судді з підстави подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді суддя постановляє ухвалу не пізніше наступного робочого дня після надходження відповідної заяви сторони, а з підстави закінчення строку врегулювання спору за участю судді – не пізніше наступного дня з дня закінчення строку врегулювання спору за участю судді.

У разі припинення врегулювання спору за участю судді з підстав, передбачених п. п. 1–3 ч. 1 ст. 204 ЦПК України, справа передається на розгляд іншому судді, визначеному в порядку, установленому ст. 33 ЦПК України.

Проаналізувавши правову регламентацію врегулювання спору за участю судді, варто погодитися з Н. Бондаренко-Зелінською, що примирення сторін на цій підставі цивільного процесу потребує популяризації. Із цією метою доцільно проводити інформування населення про наявні

та можливі способи ефективного захисту прав особи, а також заходи, орієнтовані на зміну суспільної свідомості, переорієнтації її на мирне співіснування й вирішення конфліктів на засадах примирення. Отже, пропонуємо такі кроки:

по-перше, запровадження освітніх програм для навчальних закладів, орієнтованих на інформування про способи врегулювання спорів на засадах примирення та, як наслідок, виховання в громадян моделі поведінки, яка б ґрунтувалася на мирному вирішенні конфліктів;

по-друге, застосування примирних процедур під час вирішення правових спорів повинно мати схвалення та підтримку на державному рівні, що має виражатися не тільки в соціальній рекламі в засобах масової інформації, а й у здешевленні процедур, покликаних забезпечити оформлення результатів мирного вирішення спорів. Наприклад, можна було б запровадити можливість повернення половини судового збору в разі укладення мирової угоди внаслідок врегулювання спору за участю судді;

по-третє, потрібна якісна професійна підготовка суддів у сфері врегулювання конфліктів на засадах примирення [3, с. 68].

І, нарешті, четвертою й останньою підстадою провадження у справі в суді першої інстанції є розгляд справи по суті, який складається з 4 етапів:

1) відкриття розгляду справи по суті – опосередковується сукупністю процесуальних дій суду щодо відкриття судового засідання, роз'яснення прав та обов'язків учасникам судового процесу й вирішення питання про можливість з'ясування обставин справи та дослідження доказів за такої явки учасників справи;

2) з'ясування обставин справи й дослідження доказів. Суд під час цього етапу повинен безпосередньо дослідити докази у справі: ознайомитися з письмовими та електронними доказами, висновками експертів, поясненнями учасників справи, викладеними в заявах по суті справи, показаннями свідків, оглянути речові докази.

Варто зазначити, що на відповідному етапі основна увага суду спрямована на з'ясування відносин між сторонами, які на підставі принципу змагальності намагаються довести наявність або відсутність обставин, що мають значення для правильного вирішення цивільної справи.

Сутність принципу змагальності полягає в тому, що учасники справи мають рівні права щодо здійснення всіх процесуальних прав та обов'язків, передбачених законом. Кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи та на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, установлених законом. При цьому кожна сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних з учиненням чи невчиненням нею процесуальних дій;

3) судові дебати. У судових дебатах виступають із промовами (заключним словом) учасники справи. У цих промовах можна посилатися лише на обставини й докази, досліджені в судовому засіданні. Кожному учаснику справи надається однаковий час для виступу з промовою в судових дебатах.

Тривалість судових дебатів визначається головуючим з урахуванням думки учасників справи виходячи з розумного часу для викладення промов. Головуючий може зупинити промовця лише тоді, коли він виходить за межі справи, що розглядається судом, або повторюється, або істотно виходить за визначені судом межі часу для викладення промов у судових дебатах. З дозволу суду промовці можуть обмінюватися репліками. Право останньої репліки завжди належить відповідачеві та його представникові (ч. 7 ст. 242 ЦПК України);

4) ухвалення й проголошення рішення суду. Згідно зі ст. ст. 259, 268 ЦПК, України суди ухвалюють рішення, постанови іменем України негайно після закінчення судового розгляду. Рішення та постанови приймаються, складаються й підписуються в нарадчій кімнаті складом суду, який розглянув справу. Рішення суду проголошується в судовому засіданні, яким завершується розгляд справи, публічно, крім випадків, установлених законом.

Аналіз правових норм, що регулюють процесуальний порядок розгляду справи по суті, дає підстави для висновку, що на цій підставі цивільного процесу примирення сторін може здійснюватися на етапах відкриття розгляду справи по суті, з'ясування обставин справи та дослідження доказів, а також судових дебатів і мати процесуальну форму мирової угоди, відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем, а також подання заяви про залишення позовної заяви без розгляду.

Висновки. Отже, аналіз норм цивільного процесуального законодавства України дає підстави резюмувати, що на різних стадіях цивільного процесу примирення сторін має здійснюватися у визначеній законом процесуальній формі, зокрема на стадії провадження у справі в суді

першої інстанції: під час відкриття провадження – у формі відмови позивача від позову або відкликання позовної заяви (подання заяви про залишення заяви без розгляду); під час підготовчого провадження – у формі відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем, подання заяви про залишення позову без розгляду й укладення між сторонами мирової угоди; під час розгляду врегулювання спору за участю судді – у формі укладення мирової угоди, відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем, а також подання заяви про залишення позовної заяви без розгляду; під час розгляду справи по суті – у формі мирової угоди, відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем, а також подання заяви про залишення позовної заяви без розгляду.

Список використаних джерел:

1. Цивільне процесуальне право України : підручник для студ. вищ. навч. закл. / С.С. Бичкова, І.А. Бірюков, В.І. Бобрик та ін. ; за заг. ред. С.С. Бичкової. Київ : Атіка, 2009. 760 с.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. Офіційний вісник України. 2004. № 16. С. 11. Ст. 1088.
3. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Врегулювання спору за участю судді: проблеми та перспективи застосування. Університетські наукові записки. Київ, 2018. С. 62–70.

УДК 347.965.42

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.11>

МЕЛЬНИЧУК Ю.І.

АРБІТРАЖНА ПРОЦЕДУРА ЗА ПРАВИЛАМИ ВОІВ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

Цінним ресурсом і провідною конкурентною перевагою сучасного суспільства є інтелектуальний капітал. Нинішні світові тенденції передбачають генерування нових ідей, високоякісної продукції, постійних інновацій, а тому без залучення інвестицій у науку неможливо вести мову про економічний розвиток, не кажучи вже про економічне лідерство.

Інтелектуальна власність набула значення визначального складника сучасної міжнародної економіки, однак реалізація прав інтелектуальної власності як з об'єктивних, так із суб'єктивних причин неможлива без виникнення конфліктів, які можуть перешкоджати, іноді зводять нанівець цінність зазначених активів підприємства. І хоча ретельне складання контрактів, розроблення стратегії використання прав інтелектуальної власності зменшує ризики виникнення спорів, проте повною мірою їх не уникнути. Тому особливої уваги потребує питання ефективного управління спорами з метою їх вирішення.

Звичайно, спір у сфері інтелектуальної власності може бути вирішений традиційним способом – звернення до судової інстанції, проте актуалізуються й інші шляхи врегулювання, а саме розгляд, наприклад, у процесі посередництва, арбітражу.

Альтернативне врегулювання спорів може покращувати становище сторін шляхом посилення контролю за процесом урегулювання спорів. Крім того, його договірний, консенсуальний характер часто робить процес менш спірним, даючи сторонам змогу установлювати, підтримувати й зміцнювати вигідні ділові відносини один із одним.

У статті описано ефективність застосування медіації та арбітражу у вирішенні спорів, зокрема й у спорах щодо прав інтелектуальної власності на міжнародному рівні шляхом звернення уваги на діяльність Міжнародного інституту із запобіган-

© МЕЛЬНИЧУК Ю.І. – кандидат філософських наук, доцент кафедри спеціальних юридичних дисциплін (Навчально-науковий інститут права Національного університету водного господарства та природокористування)